

"Stensgaard", matr. nr. 8a, Vindstrup By

Da min oldefar i lige-fædrene-linje Jørgen Hansen - født i Krummerup sogn 1753, det var i Frederik Vs regeringstid oldefar fødtes, Norge og Danmark hørte da sammen - var nået den militærpligtige alder, fik han af godsherren på Castrupgaard valget mellem at tage denne gård Stensgaard i fæste eller blive soldat i Landmilitzen. "Vorned soldat" kaldte de det, skønt "vornedskabet" egentlig var afskaffet - i hvert fald havde det fået nyt navn. Da soldatertiden var både umenneskelig hård og varede indtil otte år, valgte han gården. En tredje mulighed fandtes ikke, da han var stavnsbundet og ikke måtte forlade godsets område i alderen mellem 4 og 40 år. Gjorde han det, var han jaget og fredløs.

Gården var heller ingen spøg at gå i lag med. Den var gammel og forsømt, marken var sur og fuld af store sten (deraf navet). En del - eller rettere tre dele af marken - var bevokset med ellekrat og lignende. Gårdens bygninger lå dengang klemt ud mod gadevejen i det nordøstlige hjørne med gadeport ud mod vejen og stueænge mod syd. Der var smalle bindingsværklænger med lerklinede vægge og stråtag.

Men det værste var, at der var ubegrænset hoveri til Castrupgård, dvs. han skulle møde med eller uden et spand heste lige så tit, ridefogeden sendte bud, og det var jo altid, når de ellers have travlt hjemme. Det hjemme måtte kone og børn nærmest passe, indtil de fik råd til at holde karl og pige. Og havde ridefogeden eller godsejeren fået et horn i siden på dem, havde de altid et stengærde ved mark eller skov, der skulle rettes op eller et nyt at sætte. Det varede dog ikke mange år, før Struenses landboreformer fik indfyldelse, så hoveriet blev sat efter hartkorn og begrænset. Før den tid måtte de hænge i, når de var på hoveri, for før de var færdige med arbejdet på godset, kom de ikke hjem til deres eget, men nu da det blev begrænset, tog de den mere med ro og samlede kræfter, til dagene var gået. Ofte sendte de karlen eller en søn. Ja, driveriet på hove gik så vidt, så ridefogeden sagde til dem: "Bare jeg må få jeres madposer, så er jeg lige glad med jeres arbejde", men det var muligvis efter 1788, da stavnsbåndet blev ophævet, at den udtalelse faldt.

Foruden de 28 tdr. land hørte der dengang til gården her græsningsret i overdrevet til et vist antal kreaturer, plægge og får. Protokollen derover har jeg endnu. Overdrevet var dengang alt det, der er granskov nu. Min far kunne huske de første graner blev plantet, nemlig dem der er nedrammet under Masnedøbroen.

Min far har fortalt at de somme tider i snefogsvejr måtte ud og redde fårene. Overdrevet så ud dengang som Knurrevang nu. De havde normalt to spand heste, så der var et spand hjemme, når et spand var på Castrup.

Indtægter havde de ikke så meget af. De solgte lidt korn - særlig rug høstet med le, tærsket med plegl og rensat med kost og skovl. De leverede rug for brødmel til Tadse Vand- og Vindmølle og bagte selv brødet i en lerklinede bageovn bygget op ad stuehuset. Fårene klippede de med en uldsaks, og ulden kartede og spandt de om vinteraftenerne. Det var nærmest kvindernes bestilling, men karl og dreng måtte dog ofte være med at karte. Man har fortalt mig, at når en knægt sad og faldt i søvn over karten, så rullede pigerne en strimmel papir, sætte den i munden på ham og holdt tællelyset hen til. Når ilden nåede næsen, vågnede han. Pigerne blev skældt ud, for brandfaren var jo stor.

Al belysning fik man fra fåretællen. Man bandt snore på kæppe, hængte dem på en stige, som lå over et par kar og dyppede dem skiftevis i en gryde kogende tælle, indtil de var tykke nok. Ét lys blev lavet tre-arnet. Det tændtes Hellig Trekongeraften. Når man kartede og spandt, blev der sat en stor stige af træ cirka halvanden alen høj midt på gulvet med et stort lys i. Undertiden sang man folkeviser osv. eller fortalte historier - alt til rokkens "musik".

Man dyrkede hvert år et stykke med hør. Skæverne slog man af på et brædt og redte hørren på en hegle. Senere brugte man skættemaskine (skette-Jens kørte rundt med en). Hørren spandt de og sendte til væveren. I Tjustrup var der, da jeg var dreng, to vævere. Den lille væver Jens Christiansen og "Ole-Væver". I Vindstrup var Væver-Lars. De vævede fint hørklæret til lagener, linned og duge, og de vævede uldgarn til

vadmelstøj, som man så fik syet tøjet af hos skrædderen og sypigen eller selv syede. (Der var "Den halte skrædder" bl.a.).

Ved hver gård her i byen var der en humlehøve. Desuden havde hver gård en humlehøve på den jord ned mod søen, som John Olsens enke nu ejer: Nord for hvor borgruinen af Vindstrupgaard var afsækket for cirka 50 år siden. I humlen var pengemæssigt en hovedindtægt for Vindstrups bønder i mange år. Jorden, hvor der plantedes humle blev kulgravet om foråret. Når humlen begyndte at spire frem, satte man humlerafter i lange rækker - én ved hver plante. Det var runde granrafter ca. 3 meter høje. Man borede hul i jorden med en spids jernstang. Når humlen begyndte at skyde i vejret, "viste man til", dvs. man hjalp den med at sno sig de første omgange om raften. Så fortsatte den selv til tops, hvor den satte en masse blomster.

Om efteråret, når humlen skulle høstes, gik man hver dag ud og trak et antal rafter op og skar rankerne af og tog rankerne ind, så mange som kunne plukkes på en aften. Om aftenen satte man et stort kar midt på gulvet og midt i karret en høj ca. én meter trælysestage med et langt tællelys i. Så sad alle rundt om karret og plukkede humle, alt imens man sang og fortalte historier. Ofte gik naboer og gode venner sammen og plukkede for selskabets skyld.

Jeg husker de gamle fortalte om en kone, som var særlig god til at synge folkeviser. De bad hende om at synge en sang, hvor ikke de slog hinanden ihjel i. Hun sang, men da hun nåede det 20. vers, standsede hun pludselig og sagde: "Så, nu slår de potterne også hinanden ihjel her". Jeg husker ikke, vi plukkede humle herhjemme, derimod har jeg været med at plukke hos morbror Peter Andersen i Tjustrup.

Det var kun en lille del af humlen, de selv brugte til det hjemmebryggede øl. Det meste stoppedes i store sække og blev læsset på fjellevogn og kørt til marked og solgt. Præstø Humlemarked var særlig godt, og meget humle blev kørt derned og solgt. Prisen for humle har gennem tiderne varieret stærkt lige fra få rigsdaler for et læs til svimlende priser lige før statsbankerotten i 1813. De gamle fortalte, at da tog de ikke sædebræt med i vognen, for når de havde udsolgt, stoppede de papir-pengene i den ene sæk og sad på den hjem. Og de havde den fordel deraf, at de fik al gæld betalt. Efter 1813-14 blev pengene igen små.

Foruden salg af humle og lidt korn solgte de lidt hjemmekæmet smør, lidt slagtede svin, fjerkræ, høns, duer og gæs til omkørende handelsmænd - de såkaldte "hønskræmmere". Efterhånden begyndte de selv - navnlig om efteråret - at samle sammen til et "hønskræmmertæs", som de kørte til København med og solgte på torvet.

Dagen før en sådan københavnsrejse red karlen til Ringsted med de unge heste. Tidlig næste morgen kørte oldefar eller farfar op til Ringsted og skiftedes heste. Karlen red hjem med de gamle heste, og turen gik ad Hedehusene til - undertiden til Rødevejlmølle Kro, hvor man bedede? til lidt over midnat. Man skulle jo være tidligt på torvet. De gamle fortalte, at de altid havde en ekstra vognkæp med. Dels for hvis de skulle tabe eller få knækket en vognkæp, og dels for at have noget og slå fra sig med, hvis "skarnsfolk" prøvede at forcere vognen.

For at komme ind med et læs skulle de - for at passere bom-stederne - betale bompenge (nogle skilling). De gamle fortalte: "at der undertiden var en dreng, der fik lov at køre med. Han fik kusken overtalt til at lægge bompengene oven i piben, og lige inden han skulle betale, mens tolderen endnu var optaget af de forrige, rystede han dem ud i sine bællevanter. Så brændte tolderen sig, tabte pengene, som drengen hurtigt samlede op og spændte efter vognen, som var kørt.

Oldefar blev altid kaldt "Gammel-Jørgen Hansen" eller blot "Gammel-Jørn", da der i bylauget var en Jørgen Hansen, der var yngre. Da oldefar blev over 90 år, inden han døde, svarede han jo i hvert fald de sidste år til sit navn. Ole Rasmussen som var født ca. 1830 på nabogården, har fortalt mig, at da han var dreng, kom han meget tit på den gamle gård. Den østre længe var ved det sydøstre hjørne så lav (eller sunket ned), så hunden kunne hoppe op på taget og løbe hen ad rygningen, og om foråret faldt der gerne nogle halvægge

ud, så han havde ikke nødig at gå om ad gadeporten, men kunne gå lidt igennem længen. Han fortalte også, at Gammel-Jørn de sidste år om vinteren sad meget på enden af bænken ved bilæggerovnen med træskoene på denne.

Året 1792 den 26. marts afgav en kommission den kendelse, at bønderne i Vindstrup skulle ifølge forpagtningskontrakt for Kastrupgård hver gøre 4,5 "spand-dage" og 15,5 "gang-dage" årligt og en Københavnsrejse. Først 1797 - 98 blev jorderne udskiftet og opmålt af en landmåler Sørensgård, og først 1803 var udskiftningen færdig. Før den tid havde de en ager hist og her mellem krattet - også i Hestehaven og Hammersmølle, og noget var de fælles om f.eks. en del høslet og græsning. Så snart der var indhøstet, "opgav de ævret", det vil sige, de slap alt kreatur løst. Der var hegn om hvert bylaugs jorder med led alle vegne, hvor vejene gik. De skulle lukke adskillige led op og i for f.eks. at komme ud til hovedlandevejen.

Alle fælles anliggende blev afgjort ved bystævne. Min farfar, unge Anders Jørgensen, var den sidste oldermand her i byen, og sidste gang byhornet blev brugt, var da Niels Jensens gård brændte. Da tog min farbror Peter det, løb gennem byen og tudede i det. Vi havde byhornet, da jeg var dreng, og jeg kunne tude i det, og syntes det var skægt, men far kunne ikke lide, som jeg gjorde det. Han sagde: "Lad være dreng! De kommer jo rændende fra hele byen". Far gav det desværre til Sorø Amtsmuseum sammen med en sølvbroderet og en guldbroderet hue, og jeg har dér flere gange spurgt efter det uden resultat. Det er ærgerligt, hvis de har forlist det.

Ved udskiftningen blev der til gården her foruden de 28 tdr. land, der nu hører til også tillagt ca. 10 tdl. land af overdrevet nemlig det første stykke på venstre hånd (øst for vejen). De fik nu travit med først og fremmest at få sat hegn om marken. Mod øst imod matr. nr. 7 blev sat et stengærde: Nu er det så 50 år siden, det sidste stykke af det blev brudt ned og slået til vejsten. Mod vest og syd blev kastet en høj grøftevold med en dyb grøft på hver side. De skulle jo kunne genne får, kvæg og heste. Jordevoldene er der nok endnu, men sunket sammen, og grøfterne er for længst pløjet til. I overdrevet var der stengærde på de to sider, og de andre to blev hegnet med risgærde af tjørn.

Det blev kun brugt til løsdrift dengang. Pigerne gik ofte derud og malke tre gange daglig og bar mælken hjem enten på en dragt (et åg), eller - når der ikke var ret meget - tog de spanden på hovedet. Det var først langt senere, de fik en mælkevogn.

År 1841 blev det begrænsede hoveri ophævet og afløst af en pengeydelse - vistnok mellem 15 og 20 rigsbanksdaler plus en "gammelskat" efter "gammel hartkom" på 30 rbd. (sølv) og 4 tdr. byg prima vare at levere i Næstved eller Karrebæksminde, Skælskør eller Korsør samt ca. 1½ tdl. byg i "kirkefiende".

Hvornår min farfar, unge Anders Jørgensen, overtog gården i fæste, ved jeg ikke nøjagtig, da fæstebrevet desværre sammen med bl.a. et vigtigt dræningskort gik tabt, da - efter en smitsom sygdom - doktoren forlangte, at alt i soveværelset skulle desinficeres eller brændes. Men far mente, at det var samtidig med hoveriets afskaffelse 1841. Farfar slap for at betale indfæste på grund af bygningens alder og tilstand. Og han ventede ikke længe, inden han begyndte at bygge gården om.

Da den lå indeklemt, ville han flytte den, og blandt flere muligheder og forslag valgte han den plads, hvor den nu ligger. Far har fortalt, at der også var tale om at lægge den ud på marken, hvor transformatoren nu står eller over bag mergelgraven, og der var også tale om at lade den blive i vænget og bare dreje den op på bakken (der havde den jo ligget kønnet).

I 1843 begyndte han at bygge udlænger. Far har fortalt, at de var begyndt at bygge med fletværk af kæppe i bindingsværket og lerklinede vægge (det var kvindfolkenes bestilling at klæde det æltede ler på, og de gjorde det med de bare hænder). En dag kort tid efter de havde begyndt, kom godsejeren kørende forbi og drejede hen for at se, hvad de foretog dem. Det var etatsråd Carl de Neergaard, som da boede på Gunderslevholm -

også ejer af Castrupgård Gods og var en meget klog og elskværdig mand. Da han så, hvad de lavede, sagde han til farfar: "Nej, min gode Anders Jørgensen. Sådan bygger man ikke i vore dage. Man bruger brændte mursten til ydervægge". "Ja, når man har råd til det, men det bliver nok dyrt for mig alligevel", svarede farfar. Men godsejeren sagde så, at han kunne hente murstenene på teglværket på hans regning og ligeså egetømmeret i skoven.

Som skik var dengang, hjalp de andre bønder med hjemkørslen, så der blev kun håndværksudgifter og arbejdet. Men der var jo nok endda, selv om daglejen ikke var stor. Alt tømmer blev hugget til og savet til med håndkraft, og stenene til skillerum (rå lersten) strøg de selv. 1844 om efteråret var den ny gård færdig. Stuehuset var da oliemalet, gult med ferniserede stolper og sorte striber på langs af fugerne. Det har sikkert været kønt. Far vidste ikke, hvornår det var kalket over. Han huskede det kun dunkelt, så han kan ikke have været ret gammel. Det var gulkalket indtil 1910, da der kom fast tag på. Så blev det kalket hvidt. Endnu kan vi undertiden, når der falder kalk og puds af, se de sorte striber.

22. november 1844 blev farfar gift med Søren Hansens datter Anne fra Halagerille. Hun var 22 år og han 29. De er formodentlig da samtidig flyttet ind i den ny gård. Nu var der plads til at røre sig på, men oldefar Gammel-Jørn, som jo nok havde glædet sig over byggeriet, fik ikke oplevet det nye. Han døde 11. oktober 1844.

Nu kunne man koncentrere sig om at forbedre marken. De ryddede ellekrat, gravede sten i jorden og menglede? Der var utallige store jordbundne sten, de gravede et dybt hul ved siden af stenen og væltede den derned. Far mente der var gravet mindst 1000 læs sten ned. Enkelte kom desværre ikke dybt nok, så dem har vi hilst på siden.

Mergelen blev taget på marken i de to mergelgrave og kørt ud i mergelkasse, tohjulet vogn hvor kassen kunne vippe bagover. Og høstudbyttet steg betydeligt efterhånden der blev merglet, før den tid måtte de tit nøjes med en 6-7 fold, fyldt med Gul Økseøje og lignende. Vandet fra marken blev ledet bort af åbne grøfter. Dels var det langt fra effektivt nok, og dels var grøfterne jo noget i vejen for driften selv om de ingen maskiner havde. Omkring 1870 blev marken drænet, og det blev gjort så godt at det har fungeret nogenlunde tilfredsstillende indtil nu. Det var kun små rør, de brugte til sugeledninger, men de blev til gengæld lagt meget dybt og nøjagtigt. Farbror Peter, som siden købte Enghavegården i Kvislemark, lagde alle rørene.

Efterhånden som høstudbyttet steg, blev der jo også mere arbejde med at få det tærsket af med plejl, og farfar købte en tærskemaskine en "Nyrupper" med hesteomgang til to heste. Nyrupperen var bare en cylinder i en bro, og kærne, halm og avner røg ud på gulvet i en redelighed, hvor de så rev halmen fra med en rive med fire lange tænder og bandt dem i knipper. Senere fik de sat en halmryster til og fik anskaffet en kastemaskine med håndsving til at rense kornet fra avnerne, kornet flød ud på gulvet når det blev rensat og blev så målt op i en halvtønde, strøget af med skuffeskæftet og når de solgte noget, var det ikke efter vægt, men pr. tønde.

Men husmændene som farfar ellers havde stået sig godt med, blev meget vrede på ham, for de sagde: "Nu har Unge Anders Jørn købt tærskemaskine og så køber de andre vel også. Hvad skal vi så leve af om vinteren? Men det gik meget godt alligevel. De sidste måtte købe tærskemaskine fordi de ikke kunne få nogen til at tærske med plejl mere.

Til hestene skar de haggelse på en skærekiste uden roterende mekanik. Senere fik de anskaffet en haggelsemaskine til hesteomgang.

Hvor de havde den opfattelse fra at halmen skulle skæres, ved jeg ikke. Der var også nogle, der skar halmen til kærne, selv da de brugte skærekiste. Måske det var for at intet skulle gå til spilde. Da vi fik lavet hø- og halmhække i hestestalden ca. 1915 kunne de godt nok æde det helt.

I marken foregik høsten - så længe farfar havde gården - på gammeldags måde: høstet med lø, bundet op med hånd og det løse, sloden?, som der blev meget af, revet med hånddrive eller slæberive.

At farfar var en agtet mand i byen er der ikke tvivl om, da han jo var den sidste olderman. Farmor var en meget klog og oplyst kvinde. Hun fulgte godt med i politik og en tid lang holdt hun Lovtidende? og mange kom og spurgte hende til råds, så hun fik det ærefulde tilnavn "Prokuratoren".

Omkring 1841 kunne farfar have købt gården i stedet for at fæste den, men da bygningerne var så gamle og dårlige, og da han ikke mente han magtede både at købe gården og bygge den om, og fæsteafgiften ikke var så afskrækkende, valgte han at fæste og bygge. Der var jo dengang ingen låneinstitutter, hvor de kunne gå hen og låne pengene.

Far var den yngste af flokken, og han blev hjemme på gården og hjalp hans far - undtagen den tid som han aftjente sin værnepligt i København ved Infanteriet. Han ville godt have været på højskole, men hans far syntes ikke han kunne undvære ham. Nå, far havde også gået i en god, toklasses skole hos lærer Carlsen, som var en enestående regnemester - også til at lære fra sig. De sidste år far gik i skole fik han anskaffet en cifferbog i stort format og i stift bind, hvor han indskrev alle regnestykker med udregning og han har tit senere draget nytte af den. (Nu har farbror Richard den). Desuden var lærer Carlsen også god til dansk m.m., men han havde jo sine ideer f.eks. hvis der var en, der ikke kunne sine lektier skulle vedkommende sidde inde i frikvarteret og lære et dovenvers, hvad der kunne være meget retfærdigt måske, men mindre retfærdigt var det at duksen skulle sidde inde og lære ham det. Det lød sådan:

"I går var jeg doven og intet gad gjort
og bogen jeg lagde til side,
derfor jeg i dag skal have rygstykkerne smurt;
den som ikke vil lyde må lide".

Men så fortalte far, at de havde i klassen en meget tungnem dreng, som ikke engang kunne lære dovenverset, og han havde siddet inde med ham adskillige frikvarterer, og han syntes egentlig det var synd for ham, at han skulle lære det vers for han var ikke doven, men kun tungnem.

Så en dag var far træt af det sjov og tænkte: "Ske hvad der vil" og gjorde et stort arbejde med at lære ham følgende vers:

"I går var jeg ej doven og alting gad jeg gjort
ej bogen jeg lagde til side
endda jeg i dag skal have rygstykkerne smurt
det er en skam en uskyldig skal lide".

Drengen var ikke klar over at det var et nyt vers, men det må have været lettere at forstå, for da lærer Carlsen kom og hørte ham, kunne han det uden hjælp. Carlsen sagde: "Det er godt min dreng". Men han truede af far - dog med en skelen i øjet, og det var al den straf han fik, og det var sidste gang han blev sat til det.

Da far var over 30 år, kunne han jo godt tænke sig at få noget for sig selv, og der var en vognmandsforretning i Sorø til salg. Den var han ude og se på. Men da hans far var klar over, at han var for gammel til selv at drive gården her, blev de enige om, at han skulle overtage indtægter og udgifter, og forældrene skulle have opholdet, så længe de levede.

Far var blevet forlovet med Søren Andersens Marie i Tjustrup, som i lige fædrene linje stammede fra Mikkel Hule. Mor kunne sine stamfædre på remse. Den 26. april 1889 giftede de dem. Der var da indrettet et ekstra soveværelse til mine bedsteforældre. Mor har altid omtalt dem med ros og ærbødighed. Hendes svigermor

blandede sig aldrig i hendes sager, men ville hun have råd, var svigermor altid til tjeneste. De levede jo ikke så længe efter.

Den 10. januar 1891 købte far gården af Charles de Neergaard ejer af Castrup, Charlottendal og Gyldenholm fæstegårde og godser. Prisen var 18.000 kr. hvoraf de 10.000 kr. kontant og de 8.000 kr. at forrente med 2% så længe købers fader levede, derefter med 4%. De ca. 10 tdl.land i overdrevet ville godsejeren ikke sælge med, dem kunne han få i leje år for år.

Da far var kommet ud i gården (det var på Gyldenholm), blev der lindet et vindue og godsforvalteren, Pauludan Müller råbte: "Rasmus Andersen! Vi glemte noget, kom ind igen." Da far kom ind, sagde godsejeren: "Vi glemte det med jagten. Den vil jeg - så bandede han -- beholde". Nu tænkte far: "Ja, slutsedlen er jo underskrevet, og jeg har købt det som ren ejendom, men manden bliver jo rasende, og han tager overdrevet fra mig, og det er lige opdyrket og merglet, så det er nok bedre end jagten. Og så blev slutsedlen revet itu og en ny skrevet (det har siden kostet mig 1.249 kr. at få indlæst jagten).

Nå, der gik ikke ret mange år, inden han tog overdrevet alligevel. Det fik hofsmedens Hans fra Hekkenfeld og bygge på. Og det var godt at tage igen, da det jo var merglet og sat i kultur. Det sidste år, far havde det, var der sået blandsæd i det hele, og der blev så mange læs.

Da farfar var død, søgte far og fik tilsagn om et første prioritetslån i Overformynderiet på 10.000 kr. Han sagde så godsejerens penge op. Han fik det nye lån en halv procent billigere og to tusinde til at bygge og forbedre for. Det førte til, at godsejeren satte sine udlån hos de andre bønder en halv procent ned, og da han traf far på skovauktion, spurgte han: "Sig mig Rasmus Andersen, hvor meget tjente de egentlig ved at sige mine penge op?"

Far fortalte, at den sommer, de var blevet gift, var det så tørt i lang tid, at kvæg og heste måtte leve af gammel rughalm og købte hvedeklid, og der blev kun fire læs byg på ét skifte (4 tdr.land).

De byggede lidt til nu og da. Noget af det første var svinehuset. Stenhugger Hans Nielsen gav tilbud. Han skulle have 180 kr. for at hugge stenene til og sætte de tre mure. Bjælkerne kostede to kroner stykket i skoven, men så blev der også et spær med af de fleste.

Skrevet af Søren Andersen inden han døde i 1968.